

از گلستان من بیرورقی
هفت گفتار در آثار سعدی

دکتر حسن ذوالفقاری
عضو هیات علمی دانشگاه تربیت مدرس

نشر علم

FSC
FSC C019863

PEFC
PEFC/05-33-134

Paper from well managed forests
and controlled sources

کاغذ این کتاب از جنگل‌ها و منابع
کاملاً مدیریت شده تهیه شده است.

مرکز تحقیقات زبان و ادبیات فارسی

این کتاب با همکاری

مرکز تحقیقات زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت مدرس
چاپ و منتشر شده است.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

- مرشنامه: ————— ذوالفقاری، حسن، ۱۳۴۵ -
- عنوان قراردادی: ————— گلستان، برگزیده، شرح
- عنوان و نام پدیدآور: ————— از گلستان من بیر ورقی: هفت گفتار در آثار سعدی/ حسن - وفیقار؛
- مشخصات نشر: ————— تهران: نشر خاموش، ۱۳۹۶.
- مشخصات ظاهری: ————— ۳۲۸ ص.
- شابک: ————— ۹۷۸-۶۲۲-۶۰۳۶-۱۳-۹
- وضعیت فهرست نویسی: ————— فیبا
- عنوان دیگر: ————— هفت گفتار در آثار سعدی.
- موضوع: ————— سعدی، مصلح‌بن عبدالله، - ۱۳۹۱ق. . گلستان -- نقد و تفسیر
- موضوع: ————— Sadi, Mosleh-ibn Abdollah . Golestan -- Criticism and interpretation
- موضوع: ————— نثر فارسی -- قرن ۷ق. -- تاریخ و نقد
- موضوع: ————— Persian prose literature -- 13th century -- History and criticism
- شناسه افزوده: ————— سعدی، مصلح‌بن عبدالله، - ۱۳۹۱ق. . گلستان. شرح
- شناسه افزوده: ————— Sadi, Mosleh-ibn Abdollah . Golestan. Commentaries
- رده‌بندی کنگره: ————— ۱۳۹۷ ۴۱۱/۱۳۹۱/۵۲۱۲ PIR
- رده‌بندی دیویی: ————— ۸۳۱/۸۴۸
- شماره کتابشناسی ملی: ————— ۵۲۴۱۲۱۹

نام کتاب:	از گلستان من ببر ورقی (هفت گفتار در آثار سعدی)
نویسنده:	حسن زلفقاری
طرح جلد و صفحه‌آرایی:	مجید شمس‌الدین
لیتوگرافی، چاپ و صحافی:	سراج / مدرسه چاپ رضوی
چاپ / شمارگان:	اول ۱۳۹۷ / ۳۰۰ نسخه
قیمت:	۵۰۰۰۰ تومان
شابک:	۹۶۴۶۱۰۰۷-۶۶۴۶۱۰۰۷-۶۶۴۶۱۰۰۷

کلیه حقوق این اثر برای نشر خاموش محفوظ است.

ارتباط با نشر خاموش: ۰۹۱۲۰۱۷۸۱۹۴ | ۰۹۱۳۱۷۸۱۹۲۰

www.khamooshpub.ir | www.khamooshpub.com | @khamooshpubch

تهران، ولنجک، خیابان گلستان سوم، پلاک ۳، همکف

هرگونه کپی برداری، برداشت و اقتباس از تمام یا قسمتی از این اثر، منوط به اجازه کتبی ناشری باشد.

مرکز پخش: پخش ققنوس، میدان انقلاب، خیابان منیری جاوید (اردیبهشت)، پینست مبین، شماره ۴

تلفن: ۰۶۶۴۶۰۸۶۴۰-۰۶۶۴۶۰۰۹۹

فروشگاه: کتابفروشی توس، خیابان انقلاب، نبش خیابان دانشگاه، پلاک ۱۷۸

تلفن: ۰۶۶۴۶۱۰۰۷

فهرست

۱۳	زیبایی‌شناسی نثر سعدی
۱۵	مقدمه
۱۶	نثر گلستان
۱۸	عناصر زبانی
۱۸	کاربرد واژگان
۲۲	عناصر ادبی
۲۲	نثر شاعرانه
۲۴	سجع و توازن
۲۷	و ا عروض در گلستان
۳۰	تناسب‌ها؛ سلامی
۳۰	جناس
۳۱	تضاد
۳۳	عکس
۳۳	لفظ و نثر
۳۴	جمع و تقسیم
۳۴	اقتباس، درج، تضمین
۳۵	ایجاز
۳۸	طنز
۴۰	آمیختگی نظم و نثر
۴۲	بهره‌گیری از زبان و فرهنگ مردم
۴۵	تقارن‌ها و تناسب‌ها در گلستان سعدی
۴۹	اصل تقارن در هنر و ادبیات
۵۱	تقارن‌ها و تناسب‌ها در گلستان سعدی
۵۱	قرینه‌سازی نظم و نثر

۵۲.....	تقارن در نام باب‌ها
۵۳.....	ساخت دوگانه حکایت‌ها
۵۵.....	قرینه‌سازی در شخصیت‌ها
۵۷.....	آرایه‌های متقارن
۵۷.....	سجع‌ها
۶۰.....	عکس و تناسب مطلب
۶۲.....	قرینه‌های متضاد
۶۴.....	تنسب الصناد
۶۵.....	تقسیم
۶۶.....	تشبیه
۶۷.....	ساختار داستان‌های کلاسیک
۶۹.....	مقدمه
۷۰.....	طبقه‌بندی داستان‌ها
۷۱.....	نوع داستان‌ها
۷۳.....	بیان داستان‌ها
۷۳.....	حجم داستان‌ها
۷۴.....	عناصر داستانی
۷۴.....	۱. شخصیت
۷۶.....	ویژگی‌های قهرمانان گلستان
۸۰.....	۲. راوی
۸۲.....	۳. کنش
۸۳.....	۴. زمان و مکان
۸۵.....	مثل‌وارگی راز ماندگاری و جاودانگی کلام سعدی
۸۷.....	مقدمه
۹۱.....	ضرب‌المثل‌ها در شعر شاعران
۹۳.....	ضرب‌المثلهای سعدی

۹۹.....	۲. ایجاز و کوتاهی.....
۱۰۰.....	۳. جنبه‌های پند و اندرز.....
۱۰۱.....	۴. روشنی و درستی معنی.....
۱۰۱.....	۵. جنبه زیبایی‌شناسی و بلاغی.....
۱۰۲.....	تشبیه.....
۱۰۳.....	استعاره.....
۱۰۳.....	سجع.....
۱۰۴.....	جناس.....
۱۰۴.....	قلب و عکس.....
۱۰۵.....	۶. حسن ظاهر، جاذبه و کشش.....
۱۰۶.....	۷. سبک برترجیح.....
۱۰۷.....	۸. شمول کلیت.....
۱۰۷.....	۹. انعکاس اندیشه و آینه‌وارش زندگی.....
۱۰۸.....	۱۰. روانی لفظ و سادگی زیار.....
۱۱۰.....	۱۱. کاربردهای متفاوت.....
۱۱۱.....	۱۲. تغییر شکل.....
۲۲۷.....	بازتاب فرهنگ مردم در آثار سعدی.....
۲۲۹.....	مقدمه.....
۲۴۳.....	داستان‌های سعدی از زبان مردم.....
۲۴۵.....	مقدمه.....
۲۴۶.....	سعدی و گریبان فرزدق.....
۲۴۶.....	سعدی و خواندن کنت‌تراباً.....
۲۴۶.....	سعدی و شهرت اشعار وی در چین.....
۲۴۷.....	سعدی و ملاقات همام تبریزی در حمام.....
۲۵۰.....	دختر سعدی و خواجوی کرمانی.....
۲۵۱.....	سعدی و شترگم‌کرده.....

۲۵۳.....	سعدی و آستین نو.....
۲۵۵.....	سعدی و بی غم.....
۲۵۶.....	سعدی و قطبوری نامسلمان.....
۲۵۷.....	سعدی و قطب الدین شیرازی.....
۲۵۷.....	سعدی و خشت مال.....
۲۵۷.....	سعدی و نادان.....
۲۵۸.....	سعدی و بار کج.....
۲۶۱.....	سعدی و بیدار با مولانا.....
۲۶۲.....	سعدی و رخواب دیدن عارف منکروی.....
۲۶۳.....	سعدی و بیدار با خواجه نصیر توسی.....
۲۶۴.....	سعدی و شیخ و زاهدان.....
۲۶۴.....	سعدی و معلم سیکر.....
۲۶۶.....	سعدی و عاشق هندو.....
۲۶۷.....	سعدی، فرزددق و خاقان.....
۲۶۹.....	سعدی و ملاقات با نزاری قهستانی.....
۲۷۰.....	سعدی و متلک گفتن به دخترش.....
۲۷۰.....	دختر سعدی و مهمان اروپایی.....
۲۷۱.....	دختر سعدی و شوی رفتن او.....
۲۷۲.....	سعدی و چوپان عاشق.....
۲۷۵.....	سعدی در کتاب های درسی.....
۲۷۷.....	مقدمه.....
۲۷۷.....	۱. آثار سعدی در مکتب خانه ها.....
۲۷۹.....	آثار سعدی بعد از مکتب خانه و نظام جدید آموزشی.....

مقدمه

در این کتاب طی هفت فصل کوشش شده‌ایم ابعاد هنری و ادبی و شیوه داستان‌پردازی سعدی و نقش وی را در فرهنگ مردم واکاوی کنیم. در گفتار اول به راز هنری و ماندگاری کتاب گلستان پرداخته‌ایم. نشر سعدی پایه و مایه نشر فارسی و از بهترین نمونه‌های نشر ادبی است. این نشر با توجه به شایستگی‌ها و امتیازاتش تاکنون از چنان‌که باید و شاید، موشکافانه بررسی نشده و اغلب محققان به نشر هنری معاصر کلی‌گرایانه نگاه کرده‌اند. پس از معرفی نوع و جایگاه نشر گلستان در میان نشرهای فارسی، عناصر سازنده آن را نشان داده‌ایم. این عناصر را در دو حوزه زبان و ادبیات فارسی بررسی کرده‌ایم. ابتدا در حوزه زبان به نقش و کاربرد واژگان (افعال، صفات، اسامی) و شیوه‌های بهره‌گیری خاص سعدی از زبان پرداخته‌ایم. سپس عناصر ادبی نشر سعدی را، از جمله سجع و توازن، اقتباس، ایجاز، طنز، فرهنگ و زبان مردم، آمیختگی نظم و نشر، داستان‌پردازی و اشارات

داستانی، بررسی کرده‌ایم. در هر حوزه و در بررسی هر عنصر به شیوه خاص سعدی در نثر اشاره شده و اشارات با نمونه‌هایی همراه‌اند که در نهایت نقل قول سعدی پژوهان مؤید و مکمل آن‌ها می‌شود.

در گفتار دوم به یک بُعد مهم گلستان، یعنی تقارن‌ها و تناسب‌ها، پرداخته شده است. سعدی ذهنی قرینه‌ساز و قرینه‌پرداز دارد و همین رُغوع باعث می‌شود کلام او شفاف، منطقی، مستدل و دلنشین شود. تقارن‌ها، مورد بررسی ما عبارت‌اند از تقارن در نام باب‌ها، ساخت حکایت‌ها، تقارن‌های معنوی و لفظی، تقارن در شخصیت‌پردازی و آرایه‌های متن، جمله عکس، تضاد، قلب و تشبیه. براساس یافته‌های این تحقیق سعدی از انواع تقارن‌های لفظی و معنوی در سطوح زبانی، مضمونی، داستانی و سبکی خود بهره می‌گیرد؛ بی‌آنکه این تقارن‌ها به تکلف انجامد. توجه سعدی به سجع‌پردازی و آهنگ کلام نیز با ذهن قرینه‌ساز و قرینه‌پرداز وی به رُبط نیست. این تناسب‌سازی‌ها و تقارن‌اندیشی‌های سعدی سخن او را شفاف، منطقی و آموزشی می‌کنند. سعی شده است به شکل کمتی و با ارائه مثال‌های فراوان، این تقارن‌ها تبیین و تشریح شوند.

در گفتار سوم شیوه‌های هنری سعدی را در داستان‌پردازی بررسی می‌کنیم. سعدی با ۳۷۰ داستان خویش در گلستان، برسان می‌کوشد عمده‌ترین مفاهیم اخلاقی مورد نظر خود را بیان کند. این میان ۱۸۱ داستان در گلستان آمده است. در این طرح ابتدا داستان‌های سعدی به لحاظ قالب داستانی، نوع بیان و حجم، طبقه‌بندی شده، سپس معلوم شده که اغلب داستان‌های سعدی حکایت و به لحاظ حجم ۷۰٪ داستان‌ها کوتاه و ۴۰٪ داستان‌ها طنزآمیز است. در حوزه عناصر داستانی شخصیت‌های گلستان (۴۳۱ شخصیت) طبقه‌بندی و تحلیل شده‌اند. همچنین در بررسی راویان حکایت‌ها معلوم شده که ۲۲٪ شخصیت‌ها از

نوع اول شخص و ۷۸٪ سوم شخص هستند. از میان ۱۸۱ داستان گلستان تنها ۱۴۱ داستان کنش دار و ۴۰ مورد دیگر فاقد کنش اند. زمان و مکان ۶۳ داستان گلستان، یعنی ۳۵٪ داستان‌ها، مشخص است. توصیف عناصر داستانی در گلستان معلوم می‌کند که سعدی به عنصر شخصیت بیش از سایر عناصر اهمیت می‌دهد. در این بررسی از میان عناصر مختلف داستانی - پیرنگ، شخصیت، زمان و مکان، راوی و زاویه دید، درون مایه، بن مایه، گفت و گو، فضا، لحن، طرح، حقیقت ماندی، حادثه، کشمکش، گرافیکی، بحران، تعلیق، اوج و گره‌گشایی - تنها چهار عنصر بررسی می‌شود. این چهار عنصر عبارت‌اند از شخصیت، راوی و زاویه دید، کنش، زمان و مکان.

در گفتار پنجم به یک ویژگی خاص آثار سعدی پرداخته شده و آن ارسال مثل است. تعداد زیادی از ابیات و تمثیل‌های اوزبازند عام و خاص شده‌اند. در این کتاب کوشیده‌ایم امثال را استخراج و به ترتیب الفبایی بیاوریم. انتخاب این مثل‌ها بر اساس مهارت و ضبط و درج آن‌ها در کتاب‌های معروف امثال، از جمله امثال و حکم دهخدا، دوازده هزار مثل فارسی شکورزاده، فرهنگ امثال سخن‌ر نظر ازاده بوده است؛ و گرنه ابیاتی که قابلیت‌های مثلی دارند یا حکمتی استوار در آن‌ها طرح شده است در آثار سعدی کم نیستند. این تعداد آن‌هایی هستند که به مهارت بیشتری رسیده‌اند.

در گفتار پنجم به بازتاب فرهنگ مردم در آثار سعدی پرداخته شده است. در تمام آثار سعدی و به ویژه گلستان فرهنگ مادی و معنوی مردم بازتاب یافته و از نگاه تیزبین سعدی دور نمانده است. سعدی شاعری مردم‌شناس و آشنا با روحیات و زندگی آنان است. این خصیصه او باعث شده به فرهنگ مردم توجه ویژه داشته باشد و در آثارش انعکاس یابد. در این گفتار با بخشی از فرهنگ مردم در عصر سعدی آشنا می‌شویم.

گفتار ششم داستان‌های سعدی از زبان مردم است. سعدی شاعری است که خوانندگان بی‌شماری میان مردم دارد؛ از این رو در ذهن مردم جاودان است. سعدی چنان با مردم از زندگی و روحیات و رفتار آنان سخن می‌گوید و چنان با آنان صمیمی است که مردم او را از آن خود می‌دانند و به خود اجازه می‌دهند درباره‌ی او افسانه‌سرایی کنند. در این گفتار تعدادی از این روایات مردم ساخته را می‌خوانیم.

در گفتار هفتم نقش سعدی را در کتاب‌های درسی طی یکصد سال اخیر نشان ده‌ایم. این پژوهش نشان می‌دهد از دوره‌ی آموزش مکتب‌خانه‌ای به بعد، مردم در کتاب‌های درسی به آثار سعدی توجه بیشتری شده است. البته در دوره‌ی اخیر، این حضور کم‌رنگ‌تر می‌شود. از گلستان و بوستان به عنوان متن‌های آموزشی، و تعلیمی بیشتر استفاده شده و از غزلیات کمتر. این هفت گفتار نیز در مجلات علمی - پژوهشی چاپ شده‌اند و اکنون ذیل یک مجموعه بازنگری می‌شوند.

حسن ذوالفقاری

بهار ۱۳۹۷